

УДК 342.4.03:340.15

DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2024.04.7>

ГЕНЕЗА ПОНЯТТЯ КОНСТИТУЦІЙНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ

Григоренко А.С.,

аспірант 3 року навчання,

Навчально-науковий інститут права

КНУ імені Тараса Шевченка

ORCID: 0000-0002-2193-6372

Григоренко А.С. Генеза поняття конституційної відповідальності.

В статті досліджується генеза поняття юридичної (конституційної) відповідальності. Розвиток можна простежити з різних джерел, як-то з: правових систем, моральних принципів тощо. Правові системи становлять основу будь-якого належно організованого суспільства, це комплекс взаємозалежних і узгоджених юридичних засобів, суспільних відносин. Існують: національна правова система України, наднаціональна правова система Європейського Союзу, релігійна. Моральні принципи – це основний фундамент уявлення про загальну поведінку людини, на фоні якого базуються основні, найголовніші моральні норми, а похідними від цих норм є дух закону та його буква.

Відповідальність у праві визначається як застосування до винної особи заходів державного примусу за скоєне правопорушення. Хоча обов'язковим вбачається настання негативних наслідків для правопорушника, проте, згідно з даним визначенням, не передбачено процес відновлення порушеного права, що є визначальним. Відповідальність повинна завдати правової шкоди, обтяження правопорушника (як певний засіб виховання) та аж ніяк не зводиться до примусового здійснення одного лише обов'язку, який він з якихось причин добровільно не виконав.

Автором розглядається термін «конституція» у різні періоди його використання. Здійснюється аналіз історичних витоків цих термінів.

Також, серед іншого, розглянуто питання витоків (джерел) не лише юридичної, а й інших видів соціальної відповідальності. Досліджуються документи: Афіньська політія, *Corpus Juris Civilis*, конституційні акти Великої Британії, Апостольські (Папські) конституції тощо.

Основними висновками дослідження є такі: розглянуто джерела як юридичної, так й інших видів соціальної відповідальності. Пропонується авторське розуміння публічно-приватного підходу до розуміння інституту конституційної відповідальності. Рекомендується авторське розуміння періодизації конституційного делікту в Україні. Наголошується, що українська док-

трина, її підходи та бачення відрізняються від підходів, що застосовувались в СРСР, або застосовуються наразі в Республіці Польщі чи інших державах-учасницях ЄС.

Ключові слова: конституційна відповідальність, інститут права, етапи, конституційний делікт.

Grygorenko A. Genesis of the concept of constitutional liability.

The article examines the structure of the legal liability concept, genesis of the relevant institute of law. It can be traced from various sources, for example: from legal systems, moral principles, etc. Legal systems are the basis of any properly organized societies, a set of interdependent and coordinated legal means and social relations. There are: the national legal system of Ukraine, the supranational legal system of the European Union, and the religious systems. Moral principles are the basic foundation of the idea of general human behavior, on which the principal, most important moral norms are based, and the spirit of the law and its letter are derived from these norms.

Liability in law is defined as the application of state coercive measures to the guilty person for the committed offense. It is considered obligatory to have negative consequences for the offender. However, according to this definition, the process of restoration of the violated right is not provided, which is crucial. Liability must cause legal damage, burden the offender as a means of education and is by no means limited to the forced fulfillment of a single obligation that he or she did not voluntarily fulfill for some reason.

The author also surveys the term «constitution» in different periods of its use. Its historical origins, in particular, in the Ancient World are examined.

Also, among other things, the author considers the question of the origins (sources) of not only legal but also other types of social liability. The considered documents are: Athenian Politics, *Corpus Juris Civilis*, constitutional acts of Great Britain, Apostolic (Papal) Constitutions, etc.

The main conclusions of the study are as follows:

The sources of both legal and other types of social liability are weighed.

The author offers his own comprehension of the public-private approach to the constitutional liability institute and a periodization of the constitutional tort (delict) understanding in Ukraine.

It is emphasized that the Ukrainian doctrine, its approaches and vision differ from the approaches used in the USSR or currently used in the Republic of Poland or other EU Member States.

Key words: constitutional liability, institute of law, phases, constitutional delict or tort.

Постановка проблеми. В умовах побудови демократичної соціальної правової держави найновішого часу постає вимога теоретико-правового обґрунтування конституційно-правової відповідальності як насамперед відповідальності вищих державних органів та посадових осіб, тобто тих «структур», що повноважні приймати найважливіші політичні рішення. Громадянське суспільство не може існувати там, де відсутня відповідальність носіїв державно-владних повноважень: якщо сила закону охороняється відповідальністю громадян, то ще більшою мірою ця сила вимагає відповідальності вищих посадових осіб держави. Звідси – виняткове політико-правове значення конституційно-правової відповідальності як інституту, що гарантує справедливість, свободу та верховенство права у сфері як політичних, так універсально суспільних відносин.

Мета даного дослідження – аргументувати, що існуючі в науці конституційного права підходи до періодизації юридичного (конституційного) правопорушення повинні починатися з часу, що передує часам Київської Русі.

Також пропонується авторське розуміння публічно-приватного підходу до розуміння інституту конституційної відповідальності, який полягає в такому: суб'єктивна сторона злочину, зважаючи на основоположний об'єкт захисту, не повинна відігравати ключової ролі.

Стан опрацювання проблематики. Схожим предметом дослідження займалися такі відомі українські вчені-конституціоналісти: О.В. Батанов, О.П. Васильченко, Л.М. Дешко, М.І. Козюбра, А.М. Колодій, О.С. Лотюк, В.Ф. Погорілко, В.М. Шаповал, Ю.С. Шемшученко та багато інших. Однак, в результаті розвитку суспільних відносин зазнають еволюції, зокрема, санкції конституційно-правової відповідальності. Винесені Європейським судом з прав людини рішення у справах проти України актуалізували питання «подвійної люстрації» та внесення змін до законодавства України та практики його застосування.

Виклад основного матеріалу. Для повноти та достовірності цього дослідження акцентуємо

увагу на понятті юридичної відповідальності *per se*. Юридична відповідальність має в собі два непов'язані або, подекуди, суміжні (взаємодоповнюючі, взаємозамінні) структурні елементи або сутності. По-перше, юридична відповідальність – це обов'язок особи дотримуватися законів і правил поведіння у певній юрисдикції (позитивний аспект); по-друге, воно (поняття) охоплює відповідальність особи за дії та прийняття наслідків, які можуть виникнути з цих дій (негативний аспект). Щодо суміжності та іншого, то тут мова йде про те, що у правосвідомості індивіда ці структурні елементи виникають як такі, що не є пов'язаними – яким чином можливо зазнати примусу держави, правомірно виконуючи її приписи (бажання)? Однак, багатомірність суспільного життя не є визначеною, і особа цілком реально може за одне і те ж саме діяння, наприклад, отримати підвищення по службі (позитивний вид юридичної відповідальності) або зазнати примусу держави у вигляді кримінального покарання (негативний аспект). Це справедливо й у інший бік, так само як у випадку, коли один вид відповідальності доповнює інший.

Тобто, «відповідальність» у праві зазвичай визначається як застосування до винної особи заходів державного примусу за скоєне правопорушення. Обов'язково вбачається така ознака відповідальності як настання негативних наслідків для правопорушника, проте, згідно з даним визначенням, не передбачено процес відновлення порушеного права, що є, на нашу думку, визначальним. Відповідальність завжди має завдавати правової шкоди, обтяження правопорушника (як певний засіб виховання) та аж ніяк не зводиться до примусового здійснення одного лише обов'язку, який він з якихось причин добровільно не виконав.

Конституційний Суд України вбачає 3 структурні елементи юридичної відповідальності: імунітети, цивільна відповідальність, кримінальна. Системний аналіз рішень Суду дає змогу встановлювати, що обсяг поняття юридичної відповідальності не зводиться лише до них. Однак поділ на такі елементи створює поле для науково-практичних дискусій, адже, скажімо, в тексті Рішення у справі за конституційними скаргами Барсеґяна Геворка Сенекеримовича та Ліненко Наталії Миколаївни щодо відповідності Конституції України (конституційності) статті 485 Митного кодексу України (щодо індивідуалізації юридичної відповідальності) від 15 червня 2022 року відсутнє будь-яке розуміння інституту конституційної відповідальності, про нього навіть не згадали [1]. Судові органи, непоодинокі вказують про наявність в Україні адміністративного, кримінального законодавства та відповідних інститутів відповідальності, волюючи

не заглиблюватися занадто у теоретичні та незнайомі явища.

Очевидно, що припис держави перш за все стосується належної поведінки індивіда. Але наслідування тій чи іншій поведінці можливе не лише через припис як вчиняти певні дії, а й через припис, що вчиняти не можна. Другий випадок – прообраз негативного аспекту юридичної відповідальності, зважаючи на те, що у разі такого діяння буде застосовано покарання. Тому доходимо висновку, що найперше повинен бути позитивний аспект, «корисне» діяння. Інше можна стверджувати тільки, якщо ми погоджуємось з припущенням, що держава є інструментом застосування примусу та санкцій, а не інструментом регуляції суспільних відносин.

Генезис юридичної та інших видів відповідальності можна простежити з різних джерел: правові системи, моральні принципи або очікування суспільства.

Щодо правових систем, то вони становлять основу будь-якого належно організованого суспільства, комплекс взаємозалежних і узгоджених юридичних засобів, суспільних відносин та похідних явищ. Ми можемо вказати на наявність національної правової системи України, наднаціональної правової системи Європейського Союзу, релігійної а *caelo usque ad centrum* (папські документи або акти Православної церкви України).

Моральні принципи – це основний фундамент уявлення про загальну поведінку людини, на фоні якого базуються основні, найголовніші моральні норми, а похідними від цих норм є дух закону та його буква, про які згадував Монтеस्क'є. Тож, існують універсальні моральні принципи, крім конкретних моральних норм, таких, як «не вкради» або «будь милосердним» – особливість універсальних принципів полягає в тому, що вони мають більш загальні формули, з яких можна вивести всі інші конкретні норми – і дуже важко заперечувати, що вони (принципи) вельми серйозно корелюють з природою юридичної відповідальності, особливо конституційною як основою основ.

Іншим цікавим запитом є: чи змінюються моральні принципи? Цицерон ввів *leges* шляхом промови проти Верреса (глава 25) і першої промови проти Луція Сергія Катіліни. Обидва через численні зловживання у період свого намісництва були ганебно покарані, а останній, не чекаючи обвинувального вироку, добровільно пішов у вигнання. Тобто можемо стверджувати, що основні моральні принципи – як те підтверджує уривок з Нагірної проповіді: «Тож усе, чого тільки бажаєте, щоб чинили вам люди, те саме чиніть їм і ви. Бо в цьому Закон» – є непорушними.

Щодо очікувань суспільства, або «очікування соціальні», в устрої конституційної відповідаль-

ності, то це об'єктивні орієнтації, що є сукупністю соціальних установок, стереотипів поведінки, оцінок змін та трансформацій, соціальних процесів та явищ, які формують та підтримують члени певної групи. Не варто недооцінювати важливість цього елемента, тому що за допомогою очікувань людина поширює можливості пізнання соціальної реальності, знімає напруженість та невизначеність процесів, цим забезпечується більш комфортне сприйняття наслідків суспільних потрясінь. Оскільки пізнання відбувається на підґрунті соціальних очікувань, суб'єкт отримує емоціональну готовність до майбутніх подій і має можливість пристосуватись до нових умов. З іншого боку, очікування тісно пов'язані з неформальним соціальним контролем, вимогами та заборонами, накладеними на індивіда оточуючим середовищем щодо його дій, думок і почуттів у тій чи іншій ситуації. Такі очікування мають неформалізований характер, тому їх не завжди усвідомлюють на раціональному рівні. Раніше ми згадали, що «багатовимірність суспільного життя не є визначеною», і якщо погодимось, що моральність є незмінною категорією, очікування суспільства також мають впливати на запропанувану тему генези та суті конституційної відповідальності.

Тепер пропонуємо безпосередньо розібрати сам термін «конституція», що у різні часи використовувався по-різному. Він походить від латинського слова *constitutio* для постанов і розпоряджень, зокрема законодавчих актів імператорів часів Стародавнього Риму – *constitutiones principis: edicta, mandata, decreta, rescripta*. Якщо розглянути семантично, до української мови цей термін прийшов через англійську та французьку мови. З історії Стародавнього світу залишилося багато прикладів уживання терміна (аналог давньогрецького *πολιτεία* – «політія» або «політея») для позначення нормативно-правових актів важливого державного значення, зокрема, акти, що їх видавали державці з метою проведення кодифікації права. «Афінська політія» – трактат про державний устрій Стародавніх Афін, частина обширної праці Арістотеля, що містить в собі історію і опис ладу не менше як півтори сотні грецьких і варварських держав [2].

Якісно нового виміру поняттю «конституція» надає римське право – правова система Стародавнього Риму, що включає правовий розвиток – тисячолітню юриспруденцію: від Дванадцяти таблиць (бл. 449 р. до н. е.) до *Corpus Juris Civilis* (529 р. н. е.), виданого імператором Східної Римської імперії Юстиніаном I. Римське право є основою для цивільного права, найпоширенішої правової системи сьогодні а *dato*; та терміни іноді використовуються як синоніми. Історичне значення римського права відображає

постійне використання латинської юридичної термінології в багатьох правових системах, на які воно вплинуло, включаючи загальне право. Римське право також надало людству правову систему, яка застосовувалася в більшій частині Західної Європи до кінця XVIII століття. У Німеччині практика римського права зберігалася довше під час Священної Римської імперії (963–1806), ба навіть зараз у новітній час простежуються певні ідеї-засновки (фундаментальні ідеї) тієї пори, які свого часу були викладені в працях Рудольфа фон Єринга «Боротьба за право» чи «На горілку». Таким чином, римське право послужило основою для правової практики по всій континентальній Західній Європі, а також у більшості колишніх колоній цих європейських націй, включаючи Латинську Америку, а також в Ефіопії. На англійське та американське загальне право також вплинуло римське, особливо в їх латиноамериканському правовому глосарії. Це підтверджується такими загальновідомими принципами як: *stare decisis*, *culpa in contrahendo*, *pacta sunt servanda*.

Юриспруденція *Corpus Juris Civilis* вплинула, звісно ж, і на Східну Європу, а особливо – середньовічну Румунію (Валахія, Молдавія та деякі інші середньовічні провінції та історичні регіони), яка створила нову систему, суміш римського та місцевого права. Крім того, науковці погоджуються, що східноєвропейське право зазнало впливу «права землеробів» середньовічної візантійської правової системи. Пізніше термін *constitutio* широко використовувався у канонічному праві для позначення важливих указів, що видавалися Папою Римським й наразі називаються Апостольські конституції – це найурочистіша форма юридичного документа, виданого Папою Римським від свого імені. Часто видані як булли, вони стосуються переважно серйозних доктринальних питань. З 1911 року вони також використовуються для створення епархій і провінцій. Багато важливих документів були оприлюднені як конституції, в тому числі Кодекс канонічного права. Одним із останніх таких актів є Апостольська конституція «У сопричасті церков», про порядок Римського вікаріату (6 січня 2023 р.) [3].

Бачимо, що від «конституції» як основоположного документу залежить яким чином здійснюються ті чи інші взаємодії та зв'язки між окремими людьми, групами людей, хто і як зазнає примусу (конституційна та інші види відповідальності), заохочення. Узагальнено, такий акт визначає хід історії тієї чи іншої території та/або людини.

Щодо безпосередньо поняття конституційної відповідальності в доктрині конституційного права України, то на думку Л.Р. Наливайко: «конституційно-правова відповідальність – це

вид соціальної та юридичної відповідальності, який існує у сфері конституційно-правових відносин, передбачений нормами конституційного права, характеризується специфічним колом суб'єктів, механізмом реалізації та санкціями й полягає у примусовому перетерпіванні засобів впливу за протиправне діяння (ретроспективний аспект) та у відповідальному стані зобов'язаного суб'єкта (позитивний аспект), виступає найважливішою гарантією реалізації і захисту Конституції» [4].

Зважаючи на значущість даного питання, звернемося до теорії держави та права – ця наука зазвичай виділяє кримінально-правову, адміністративну, цивільно-правову та дисциплінарну відповідальності. Довгий час ці види відповідальності залишалися загальноновизнаними. Безперечно, спроби визнати наявність інших видів відповідальності робилися, але, зрештою, будь-який «новий» вид відповідальності зводився до одного з традиційних. У зв'язку з цим постає запитання: що необхідно для визнання того чи іншого виду відповідальності самостійним? Необхідна наявність ряду певних ознак, а саме: специфічні підстави, санкції, суб'єкти та джерела відповідальності. Саме ці елементи, властиві лише цьому виду відповідальності, роблять його самостійним.

Васильченко О.П. разом із представниками київської конституційної школи зазначає, що «Конституційно-правова відповідальність є видом конституційних правовідносин, які пов'язані з деліктною поведінкою учасників конституційно-правових відносин» [5; 9; 10]. Тому конституційно-правова відповідальність розглядається у взаємозв'язку з конституційним деліктом – юридичним фактом, внаслідок якого виникають відносини конституційно-правової відповідальності, і який одночасно є підставою конституційно-правової відповідальності. Саме з моменту вчинення конституційного делікту у правопорушника виникає обов'язок зазнати мір конституційно-правової відповідальності, які передбачені санкцією порушеної норми, і понести несприятливі наслідки, з'являється право і обов'язок притягнути його до конституційно-правової відповідальності. Таким чином між інстанцією конституційно-правової відповідальності та правопорушником (деліквентом) виникає правовідношення конституційної відповідальності, яке засноване на державному (або прирівняному до нього суспільному) примусі, елементами якого виступають взаємно кореспондуючі права і обов'язки» [5].

Сильною стороною вище зазначеного підходу є розуміння інституту делікту (правопорушення) в контексті конституційної відповідальності, який, на жаль, ще не закріплено державою в законах. Хоча, звісно, випадки деякої девіант-

ної поведінки нам відомі, ми не проходимо повз конструкцію «державного (або прирівняного до нього суспільного) примусу». Бачиться, що потребує конкретизації який примус, окрім, примусу *sociis* (перший) може стояти на чільному місці на даному етапі розвитку, поки що індустріального суспільства, та чи можливо будь-якому державному примусу конкурувати з ним.

Далі проаналізуємо етапи становлення та розвитку теорії конституційного делікту (правопорушення) та конституційно-деліктного законодавства на теренах України. Так, перший етап як правило датують X–XVII ст., називаючи його етапом зародженням конституційно-правової відповідальності; другий етап (початок XVII ст. – початок XX ст.) – етап становлення конституційно-правової відповідальності; третій етап (початок XX ст. – 1990 р.) – радянський етап державно-правової відповідальності; четвертий етап (відновлення незалежності України – 1996 р.) – етап унормування конституційно-правової відповідальності; п'ятий етап (28 червня 1996 р. – по сьогодні) – сучасний стан конституційно-правової відповідальності.

Вище викладений підхід викликає декілька запитань:

1. Чому датування історії української держави та права починається з X століття?
2. Як ігноруються здобутки праотців українського народу?
3. Які фундаментальні ідеї дають нам змогу «відчути» хоча б прообраз конституційної відповідальності?

Зрозуміло, що ця квестія доволі актуальна для наукової спільноти, не лише тієї частини, що займається правом, адже періодизація історії України, її бачення та розуміння, зазнали мало суттєвих змін після «Історії України-Руси» Грушевського, хоча певні спроби здійснюються, правосвідомість диктує нам шукати відповіді за часів княгині Ольги та Володимира Красне Сонечко, ігноруючи при цьому досвід скіфів, сарматів, греків та інших народів на території України. Так, до приклада, знаючи, що Київська Русь в чималій мірі запозичила елементи культури, державності та релігії у Східній Римській імперії або Візантії (*грец.* Βασιλεία τῶν Ῥωμαίων), науковці не говорять в такому ключі про вплив та зародження юридичних категорій [6; 7].

У Стародавньому Єгипті існувала достатньо розвинена правова система, хоча жодного повного зводу законів дотепер не збереглося. Підтвердженням може слугувати, серед іншого, «Палермський камінь», плита з чорного базальту, що містить запис про періоди історії Єгипту в кілька століть, починаючи з додинастичного часу. Варто зазначити, що тамтешня правова система базувалася на принципі повного авторитаризму володаря – фараона. Відомо, що

найвідомішими законотворцями були фараони в часи піднесення держави, серед них відомо про Хеопса, Пепі II, Хатшепсут, Тутмоса III, Сеті I, Рамзеса II та Рамзеса III. Збереглося декілька декретів фараона Сеті I щодо храму Осіріса, в яких установлюються суворі покарання за розкрадання надбання храму. Так, якщо жрець, який згідно з усталеною ієрархією де-факто бувши другою людиною в державі, наприклад, привласнював майно, то наслідком для такого вчинку було зазнати юридичної відповідальності. З огляду на природу декретів фараона як основних законів у державі, за відсутності конституційних актів як таких *in facto*, можемо зробити припущення про наявність ознак конституційно-правових відносин (відповідальності) у Стародавньому світі.

Схожі правовідносини складаються у Великій Британії; в тому аспекті, що англійський конституціоналізм ґрунтується на ідеях верховенства права, а також відсутності конституції в традиційному її розумінні, оскільки немає єдиного письмового документа, який би встановлював права окремих громадян і те, як має діяти уряд. Конституція Великої Британії складається з різноманітних джерел, деякі з яких письмові (наприклад, статuti), а інші (наприклад, конституційні конвенції) є неписаними актами [8]. Часто кажуть, що Великобританія має «неписану» конституцію. Таке твердження вбачається дискусійним, адже вона (конституція) містить чималу кількість норм, хоча і в різних документах. Конституція Британії ніколи не була кодифікована, зведена в єдиний документ. Цим Великобританія відрізняється від більшості інших країн, які мають кодифіковані конституції, але не всіх: Нова Зеландія та Ізраїль, до прикладу, також не мають кодифікованої конституції.

Одне з можливих пояснень, таке: кодифіковані конституції, як правило, створюються після великого історичного перелому, такого як отримання або надання незалежності, революція, поразка у війні або повний крах попередньої системи правління. Нічого з цього не сталося з Великою Британією, тому вона ніколи не мала підстав для кодифікації своєї конституції. Проте, одна революція у 17-му столітті справді на короткий час створила письмову конституцію: Інструмент правління Кромвеля. Це причина, чому Великобританія не відчуває потреби кодифікувати свою конституцію, але усе-таки її має, і, яку можна знайти в провідних статутах, конвенціях, судових рішеннях і договорах. Приклади конституційних законів включають: Білль про права 1689, Акти Союзу 1707 і 1800, Акт про врегулювання 1701, Парламентські акти 1911 і 1949, Закон про права людини 1998, Акт про Шотландію, Акт про Північну Ірландію та Закон про уряд Уельсу 1998.

Інший підхід до конституційної відповідальності можемо бачити в наукових працях Н.М. Батанова, В.Ф. Погорілко, Ю.С. Шемшученко, які вважають, «...що такий широкий підхід до визначення конституційного делікту як підстави конституційно-правової відповідальності є неприпустимим» [11–13]. «Широкий» підхід до конституційно-правової відповідальності, на нашу думку, робить її характер комплексним, збірним, оскільки включає і заходи дисциплінарного впливу, і кримінальні санкції, і, природно, суто конституційні санкції.

Конституційне право, зрозуміло, не є кримінальним пес цивільним. І хоча об'єктом конституційного делікту є певні суспільні відносини [Конституція], суб'єктом, як правило, доросла осудна особа, Проте щодо об'єктивної та суб'єктивної сторони злочину є певні, якщо не застереження – то особливості. Вина, як знаємо, є одним з елементів суб'єктивної сторони будь-якого правопорушення, а тому юридична відповідальність за загальним правилом можлива лише при винному вчиненні забороненого діяння. Відповідальність без вини можлива тільки в окремих, передбачених законом випадках в цивільному праві (наприклад, при заподіянні шкоди джерелом підвищеної небезпеки). У кримінальному праві застосування санкцій без вини неможливе.

Тому, враховуючи літерацію вище, зауважуємо, що наш підхід має за мету об'єднати напрацювання та бачення публічно-приватного підходу, а не суто «кримінального».

Отже, поняття конституційної відповідальності та відповідний інститут права мають чималу ступінь невиразності, адже оглядаючи низку факторів, якими є: географія формування та простір, конкретний час, нормативно-правовий акт, на основі якого відбувається правозастосування, та чи інша держава на власний розсуд розуміє відповідне поняття та інститут (чи ні). Це ж стосується науки. Відповідно, українська доктрина, її підходи та бачення будуть відрізнятися від підходів, що застосовувались в період Стародавнього світу, СРСР або застосовуються зараз в Республіці Польщі чи інших державах-учасниках ЄС.

Висновки. Поняття конституційної відповідальності достатньо еволюціонувало в наш час. Цьому сприяли розвиток моральних принципів та правових систем, що становлять основу будь-якого належно організованого суспільства. Науковці все частіше використовують конституційну відповідальність як частину термінології конституційного права. Це створює поле для науково-практичних дискусій, зокрема в контексті діяльності Конституційного Суду України.

Автор привносить в науку конституційного права з питання генези конституційної відповідальності новий погляд, згідно якого періоди-

зація юридичного (конституційного) правопорушення повинна починатися з часу, що передує часам Київської Русі.

Також пропонується авторське розуміння публічно-приватного підходу до розуміння інституту конституційної відповідальності, який полягає в такому: суб'єктивна сторона злочину, зважаючи на основоположний об'єкт захисту, не повинна відігравати ключової ролі.

Підкреслюється, що українська доктрина, її підходи та бачення відрізняються від підходів, що застосовувались в СРСР, або застосовуються наразі в Республіці Польщі чи інших державах-учасниках ЄС.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Конституційний суд України. Офіційний вебсайт. Розділ Юридична відповідальність. URL: <https://ccu.gov.ua/storinka-knygy/5231-yurydychna-vidpovidalnist>.
2. ARISTOTELES. Πολιτῶν Αθῆναιον. Tertium edi= dit Fridericus Blass. Lipsaia. B.G. Teubner, MDCCCXCVIII (1898). XXXII, 126 p. Texte en latin et greeque.
3. Press Office of the Holy See. Apostolic Constitutions. URL: https://www.vatican.va/content/francesco/en/apost_constitutions.html.
4. Наливайко Л.Р. Конституційно-правова відповідальність: критерії класифікації та види. *Віче*. 1999. № 10.
5. Васильченко О.П., Лотюк О.С., Дешко Л.М. Забезпечення прав людини в умовах воєнного стану в Україні. Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції. Київ, 2022. URL: https://drive.google.com/file/d/1U_Pw01eXMatyRn0ORIXIOB9pwEAhIbh6/view?usp=sharing.
6. Грушевський М.С. Історія України-Руси: в II т., 12 кн. К.: Наук. думка (1991). (Пам'ятки Іст. думки України / Ін-т Історії України АН УРСР). ІСБН 5-12-002468-8. 643 с.
7. Плохій С.М. Брама Європи. Історія України від скіфських воєн до незалежності. – КСД. 2018. 496 с.
8. Thomson Reuters. Practical Law. Legal Systems in the UK (England and Wales): Overview by Professor Suzanne Rab, Serle Court. URL: [https://uk.practicallaw.thomsonreuters.com/5-636-2498?transitionType=Default&contextData=\(sc.Default\)&firstPage=true](https://uk.practicallaw.thomsonreuters.com/5-636-2498?transitionType=Default&contextData=(sc.Default)&firstPage=true).
9. Дешко Л., Васильченко О. Regime of military occupation, human rights, elections and referendums: case of Ukraine. Аналітично-порівняльне правознавство. 2024. № 1. С. 121–125.

10. Дешко Л. Суб'єкти конституційно-правової відповідальності. Відновлення та системний післявоєнний розвиток України – переможниці в умовах нового світового правопорядку: аналіз, погляди, передбачення. Міжнародна колективна монографія. Братислава-Ужгород, 2023. С. 149–156.
11. Батанова Н.М. Конституційний делікт в Україні: проблеми теорії та практики: дис... канд. юрид. наук: 12.00.02/ НАН України. Інститут держави і права ім. В.М. Корецького. – К., 2007. –238 арк.
12. Погорілко В.Ф. Основи конституційного ладу України. Підруч. Конституційне право України. К., 1999.
13. Шемшученко Ю.С. Сучасний конституційний процес і проблеми вдосконалення регулювання захисту прав людини в Конституції України (частина перша) / Ю.С. Шемшученко, О.В. Скрипнюк. *Публічне право*. 2015. № 3. С. 12–19.